

BĂTĂLIA PENTRU CARTE-DOCUMENT

S-a observat de multă vreme că istoricul Gh. Buzatu este un luptător tenace și fără odihnă pentru carte românească adevărată, cea care arată firea reală, bună-rea, cu care suntem înzestrați și de care suntem răspunzători să dăm seamă, înainte de toate, față de noi înșine și înaintea lui Dumnezeu. Mărturie stă numărul impresionant de publicații cărora le-a dat ființă ori repuse în circulație, majoritatea concepute în acord cu modelele spirituale care l-au însuflețit permanent pe autor, Eminescu, Iorga, Antonescu, personalități emblematice pentru noi. În această acțiune temerară și benefică a pornit pe cont propriu, inițial, dovadă unele studii de tinerete ca *Războiul secret* (1973), *Dosare ale războiului mondial* (1978) sau *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, teză de doctorat la origine. Cum istoria se definește prin funcția ei pedagogică, de cunoaștere și autocunoaștere și cum educația cade, de regulă, în sarcina unor grupuri de personalități competente, ca orice problemă de maximă răspundere, supraindividuală, Gh. Buzatu s-a asociat cu specialiști pe măsură. Așa a fost abordată disciplina în ansamblu (*Stat, societate, națiune*), pe secole (*Istoria românilor în secolul XX*), dar și pe teme speciale, adesea inedite, intenția fiind aceea de a se continua tradiția înaintașilor, în măsura în care ea s-a învrednicit să reziste timpului, de a corecta, „în marginile adevărului”, afirmațiile pasagere. Termenul *ruptură* se dovedește a fi operant numai în vederea separării adevărului de minciună, nu pentru a fi semnalate realități de același grad, fie și la nivele diferite sub raport ontologic. Formula „adevărul meu”, pe care o întâlnim adesea (cu varianta „părerea mea”), ca simplu enunț, nu poate fi concludentă în logica istoricului.

Un moment afirmativ, de accent remarcabil pentru destinul științific al istoricului Gh. Buzatu și de deschidere orizontală în istoriografia românească, l-a constituit înființarea Centrului de Istorie și Civilizație europeană, sub tutela Academiei Române – Filiala Iași. Inițiativa aparține istoricului Gh. Buzatu și, deopotrivă, membrilor fondatori: Stela Cheptea (director actual), Valeriu Florin Dobrinescu, Emil I. Emandi, Ioan Saizu. Li s-au alăturat, pe parcurs, personalități recunoscute, precum Ștefan Sorin Gorovei, Vasile Neamțu etc. și mai tinerii Cristian Sandache, Maria Magdalena Székely. Centrul de Istorie și Civilizație Europeană a luat ființă în peisajul cultural al Iașului și al țării în 1992 și a înscris în planul de lucru câteva teme oportune și de acut interes pentru cercetarea contemporană și pentru cunoașterea corectă a profilului spiritual al românismului. Una dintre ele poartă titlul *Români în istoria universală*, o preocupare mai veche, inițiată de N. Iorga, pe care o întâlnim și la unii istorici ieșeni mai noi. Seria a ajuns, după câte știu, la numărul

impresionant de 122 de volume. Ele au fost distribuite în țară și în străinătate și reprezintă rodul unei armate de specialiști de aleasă reputație. Sunt publicate pentru prima dată documente secrete obținute cu greu din arhive străine celebre, cărți de sertar, studii și monografii referitoare la cele mai palpabile momente din trecutul nostru istoric. Este un siaj al cărții fără precedent în cultura noastră: ca amploare, ca închegare nucleică și competență profesională. Să se rețină că lucrările la care fac referință nu se mărginesc la simpla semnalare a prezenței românilor în spațiul european, în manieră retorică și festivă, în orizontalitatea lejeră; ele relevă cu pătrundere elementele de fond care au asigurat esența și ființa națiunii ca unitate organică și dinamică, implicarea voluntară și de la sine în acțiuni comune, de interes european, răspunderea și justificarea faptelor proprii. Câteva titluri vorbesc de la sine: Al. Zub, *La Révolution française et les Roumains. Impact, images, interprétations. Études à l'occasion du Bicentenaire* (publiées par... Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1989, 454 p.); Ștefan S. Gorovei, *Izvoare străine pentru istoria românilor. Români în istoria universală* (volum îngrijit de... Iași, Universitatea „Al. I. Cuza”, 1988, XV + 456 p.); Gh. Buzatu, Stela Cheptea, Valeriu Florin Dobrinescu, I. Saizu, *Mareșalul Antonescu în fața istoriei* (vol. I, Iași, Editura B. A., 1990, XLVI -504 p.; vol. II, idem, 528 p.); Ioan Muntean, *La pas prin „reeducările” de la Pitești, Gherla și Aiud sau Ridică – te Gheorghe, ridică-te Ioane* (București, Editura „Majadahonda”, 1997, 304 p.); Cătălin Ropală, *Periprava. Memorial din gulagul românesc* (București, Editura „Majadahonda”, 1997, 166 p.); Dulciu Morărescu, *Personalități din alte țări despre România*. Dicționar. (București, Editura „Paideia”, 1997, 245 p.); Gh. Buzatu, Mircea Chirițoiu, *Agresiunea comunismului în România. Documente din arhivele secrete: 1944–1989* (București, Editura „Paideia”, 1998, vol. I – 250 p.; vol. II – 193 p.); Marian Cojoc, *Istoria Dobrogei în secolul XX, I. Canalul Dunăre-Marea Neagră, 1949–1953*. București, Editura „Mica Valahie”, 2001, 200 p.); Nelu Zugravu, *Istoria romanității nord-dunărene (secolele II–VIII). Contribuții la etnogeneza românilor* (Iași, Centrul de Istorie și Civilizație europeană, Iași, 1994, 253 p.) etc.

Institutul asigură cititorului un fond bogat de carte, variat ca tematică și întemeiat pe izvoare credibile. Inspiratorul și susținătorul acestei orientări, sănătoase și de perspectivă, istoricul Gh. Buzatu, ajutat de colaboratorii săi, nu agreează moda recentă a re-scrierii istoriei, după canoane sofisticate și la comandă, cu intenții ideologizante. Acestea nu aparțin domeniului științei. Dar istoricul este un pedagog al sufletului omenesc, în general, și al neamului său în special. El își

justifică existența numai dacă se livrează adevărului, spre binele semenilor, ca și poetul autentic sau prozatorul. În această privință clasicii aveau dreptate până la Dumnezeu. Însă, din păcate, vremurile nu mai sunt aceleași, să poți spune, fără reținere ori constrângere: „iată” adevărul! „Așa” s-a întâmplat! Mai nestânjenit și mai sigur de sine se exprima anonimul din mediul etnografic: „Adevărul este cum mă vezi și cum te văd”; așadar, nu rămânea decât să-l rostești în cuvinte credibile pentru toată lumea.

Acestea sunt doar avertismente. Ele arată cât de anevoioasă a devenit munca istoricului în epoca modernă, tehnicistă și mercantilă. Chipurile omenirii iau înfățișări dintre cele mai stranii, relațiile dintre ființe, grupuri și state se învălmășesc peste poate; suveranii zilei își asumă răspunderi catastrofice pentru toată suflarea și existența pământescă. În mod necesar, „atelierul istoriei” își multiplică mecanismele de cuprindere ale camerelor de luat vederi, ale formelor de cunoaștere, ale instanțelor de judecare a factorilor care decid traiectul istoriei, cu grave urmări asupra unor generații în serie și în masă. Adevărul istoric intră în grea suferință, documentele oficiale nu-l mai îngăduie în pagină și „la vedere”, tratatele dintre state îl detronează, înfățișându-l în forme distorsionate. Nu este vorba doar de tratate bilaterale, cu valoare accidentală. La Yalta s-au „întâlnit” trei (poate doi?!) șefi de state. Aceștia au decis (în secret?) soarta Planetei pentru o jumătate de secol; la Malta situația s-a repetat pentru a fi vizată încă o jumătate de secol. De data aceasta și-au spus părerea numai doi șefi de state. Poate unul (?!). Cine cunoaște adevărul gol-goluț? În ce dosar secret stă sechestrat și cum poate istoricul devotat și de bună credință să-l cuprindă în cărțile sale, spre beneficiul moral

Nașterea Domnului

și intelectual al cititorului? Se poate limita la știrile fabricate ale așa-zisilor corespondenți de presă? Ce fel de „istorie” o mai fi și asta?

România a fost adesea, în epoca modernă, supusă unor constrângeri dramatice, chiar și atunci când s-a aflat în toiu evenimentelor și în slujba umanității. La pacea de la San Stefano, spre exemplu, țara noastră n-a fost îngăduită la masa tratatelor, deși dăduse jertfe considerabile pe câmpul de luptă. Câștigase simpatia generală a opiniei publice europene, nu și înțelegerea supraputerilor aflate în conflict, Rusia și Turcia, ca și cum numai ele s-ar fi înfruntat la Plevna, Grivița, Smârdan. Scria de pe front un ziarist de la „Der Östen” – Viena, la 9 octombrie 1877: „România liberă și independentă va ocupa cu mândrie un loc în concertul european și mărețea ei faptă împreună cu numele ei vor fi imprimate în inimile generațiilor viitoare”. De asemenea, corespondentul de la „Gazeta de Chicago” (7 august, 1877), martor și el la fața locului: „Niciodată n-aș fi crezut atâta bravură la o trupă care până atunci n-a cunoscut focul...”. La San Stefano n-a fost o simplă întâmplare Eliminatoriu s-a procedat și la Pacea finală de la Berlin (1 iulie, 1878), prezidată de Bismarck. Au luat parte „reprezentanții marilor puteri”. În schimb, Ion C. Brătianu și Mihail Kogălniceanu, reprezentanții „de drept” ai României, una dintre cele două țări învingătoare, „au fost primiți la o singură ședință, când au putut citi și depune un memoriu”. Nici n-au fost luați în seamă; mai mult, românii s-au ales cu numeroase acuze din partea onora care nu aveau nici o legătură cu subiectul zilei, cu războiul și cu pacea. Procedura eliminatorie era veche încă de pe atunci. La Pacea de la Adrianopole se hotăra iarăși soarta românilor (pe termen lung-scurt?), fără să se țină seama de ei, întrucât se urmărea, ca și în secolul fanariot, stabilirea sferelor de influență între Est și Vest. Cu acel prilej, „se hotărăște libertatea absolută a navigației și a comerțului pe Dunăre și pe Marea Neagră”, iar Principatele „vor rămâne sub ocupație rusească”. Drept urmare, ni se aplică *Regulamentul organic*, un fel de „integrare” în Imperiu. După războiul Crimeii (1853), tot o pace între „ei”, de la Paris (30 martie 1856) se pronunța în legătură cu Gurile Dunării: cine să le stăpânească. Rusia a primit „o grea lovitură”. A fost nevoită să retrocedeze Moldovei cele trei județe din sudul Basarabiei, Cahul, Bolgrad și Ismail, ceea ce a însemnat îndepărtarea la Gurile Dunării. Asta a durat doar până la războiul din 1877, când Kremlinul și-a însușit din nou cele trei județe, răpindu-le în văzul lumii și fără jenă de la aliații lor, românii. Păguboasă, în multe privințe, a fost și pacea care a urmat primului război mondial, ca să nu mai pomenesc de diktatul de la Potsdam, care ne-a adus comunismul și toată sfâșierea; pentru păturile superpuse, „eliberare” și colonizare; pentru români, înrobire.

Nimic nu este mai greu, nici măcar punerea în funcție a unei nave spațiale nu întâmpină dificultăți tot atât de draconice cât cele care stau în fața istoricului modern de bună credință. Institutul de Istorie și Civilizație Europeană este, cum se spune, un „atelier” de lucru. Dar nu în accepția ludică și carteziană a lui François Furet: se țese pânza fir cu fir, se așază bob cu bob elementele adevărului după gustul și stilul rafinat al maestrului, spre satisfacția

privitorului care admiră strălucirea produsului de la distanță. Scrie autorul francez, pe înțelesul tuturor: „În spațiul relativ vast în care oscilează astăzi disciplina, preferințele mele, după cum indică textele ce urmează, merg spre o istorie intelectualistă, care să-i construiască explicit datele pornind de la probleme elaborate conceptual. Progresele disciplinei îmi par a veni dintr-o atenție mult mai mare acordată formulării și reformulării problemelor, și dintr-o separație mai clară între partea documentară și partea interpretativă”. Se vede că „documentul” deranjează. El poate fi urnit din loc, trecut pe plan secund, prin ideologizare și prin „ruptură”. Iată cum ajungem la Yalta – Malta și la revoluțiile „de catifea”.

Institutul de Istorie și Civilizație Europeană este, într-adevăr, un „atelier”, dar el și-a impus ca scop și rațiune de a fi să *restaureze* evenimentul de referință în litera și în datele lui originare, așa cum arheologul reface piesa ceramică în laborator, dându-i înfățișarea (pe cât posibil) autentică, de la începuturile ei. În nici o instanță nu se poate discuta cu folos decât cu „cărțile pe masă”. Dar, înainte de toate, ele trebuie să existe întregi, nedeformate, nevirusate. Pacea de la San Stefano este pomenită în manualele de istorie, însă într-o manieră care-l neliniștește pe cititor. Dacă ar fi un caz singular, situația ar trece oarecum neobservată. Cum s-a văzut de la Yalta până la Malta, lucrurile nu se opresc aici, fapt ce-l neliniștește și mai tare pe cititor. În asemenea condiții, cartea adevărată este mai necesară și mai hrănitoare decât „pâinea noastră cea de toate zilele”.

Iată rostul Institutului de Istorie și Civilizație Europeană, ca și oportunitatea seriei *Români în istoria universală*. Cititorul obișnuit are încă de pe acum la dispoziție o listă completă de lucrări de specialitate, asigurându-i – se calea bună în dorința de a cunoaște trecutul mai apropiat ori mai îndepărtat al neamului său și a-și explica propria-i existență, starea de anormalitate în care se găsește România de astăzi. El învață s-o iubească, și la bine, și la rău; s-o ajute în ceasurile grele, cu dăruire de sine, nu să se depărteze cu rușinare și dispreț, cum îndeamnă, tacit, „manualele alternative”, sau deschis și agitatoric, presa ticăloșită. La rândul lor, tinerii studiosi au la îndemână modele de cercetare destinate pregătirii temeinice, învățând să discearnă bine și să pretuiască judecata de valoare, aceea care asigură succesul și recunoașterea pe termen lung în cariera profesională. Însăși cariera academicianului Gh. Buzatu reprezintă un model pentru tânăra generație. Istoricul a înțeles la vreme că în epoca modernă discursul științific nu stă la îndemâna oricui. El se supune unui statut aproape neferosimil, elementele lui trebuie extrase din surse prea adesea înșelătoare, iar conținutul, elaborat după lungi strădanii și sacrificii, poate trezi rezistență, dacă nu chiar dușmănie din partea celor atrași de aventură și de parvenitism. Gh. Buzatu, asemenea unui adevărat om de știință, a făcut îndelungată ucenicie în spațiile greu accesibile ale „atelierului”. A știut în ce cotloane să caute ca să dobândească materia primă a științei istorice iar aceasta a rodit în cărți care poartă puternic amprenta personală. Volume precum *Români în arhivele Americii*. Vol. I, *Comunismul trece Nistrul*. 1944–1947. *Studii, documente, comentarii* (Iasi, 1992, XVIII + 182 p.), *Români în arhivele Kremlinului* (București, 1996, 393 p.), *Așa a*

Învierea Domnului și Coborârea la Iad

inceput holocaustul împotriva poporului român (București, 1995, 60 p.), *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I – II (București, 1988–1995, 390 + 475 p.) arată direcția prioritară a cercetărilor. Dacă generațiile anterioare puneau accent pe ideea prezenței românilor în conștiința europeană (N. Iorga), uneori până la limita protocronismului (Edgar Papu), istoricul Gh. Buzatu se situează pe celălalt versant, ca o completare firească, scoțând la iveală interesul străinilor manifestat față de români, fie cu intenții pașnice, de colaborare, fie de acaparare a teritoriului, oamenilor și bogățiilor. Sunt teme mai puțin obișnuite în istoriografie și suplimentează capacitatea de funcționare a „atelierului” într-o manieră incomparabil mai credibilă și eficientă.

Noutatea și curajul definesc sigur și clar comportamentul intelectual al istoricului în această bătălie a cărții, necurmată, deceniu după deceniu. Dacă în anii formației științifice o temă ca *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929* ilustra tendința generală de a situa istoriografia în spațiul modern al interdisciplinarității, altele reușeau, în aceeași măsură, să atragă grupuri tot mai largi de cititori: *Ultimatumul Molotov și destinul Basarabiei*, *Corpul generalilor români în zodia holocaustului roșu*, *Războiul marilor spioni* etc. Dacă volumele de documente, studii, comentarii, ediții readuc în actualitate probleme devenite permanente ale istoriei românilor: *Istorie interzisă*, *Titulescu și strategia păcii*, *Problema ucrainiană în lumina istoriei* (ediție Ion I. Nistor), *Nicolae Iorga. Omul și opera* (trei volume), *Eminescu. Sens, timp și devenire istorică*; cu siguranță, apariții editoriale mai noi precum *Jurnalul Mareșalului Ion Antonescu* (în colaborare cu Stela Cheptea și Marusia Cristea), *Antonescu. Hitler. Stalin* (trei volume), depun mărturie în legătură cu dubla calitate a cărții de istorie: documentară și juridică.

Centrul de Istorie și Civilizație Europeană este pregătit să răspundă apelului lansat de Paul Goma, în *Săptămâna roșie*, pentru declanșarea mondială a unui Nürnberg II.